

УДК 331.368

В.О. Жукова, асп.

Кіровоградський національний технічний університет

Вища освіта як чинник розвитку національної економіки

У статті розглянуті основні характерні риси вищої освіти як чинника розвитку національної економіки. Охарактеризовано взаємовплив рівня освіти та середньодушового доходу працівників. Визначено напрями інноваційного розвитку вищої освіти.

вища освіта, фахівці з вищою освітою, ринок освітніх послуг, середньодушовий дохід, економіка знань

Вступ. Згідно концепції інформаційного суспільства, у постіндустріальну епоху економічний розвиток держав буде ґрунтуватися не на матеріальних активах, а насамперед на якості та кількості знань про процеси, які відбуватимуться у соціально-економічному середовищі, що обумовлює зростання значення освіти як вагомого чинника соціально-економічного розвитку країн на даному етапі.

Дійсно, в умовах глобального інтенсивного технологічного розвитку освіта не лише дозволяє оволодіти старими, вже накопиченими знаннями, але і сприяє отриманню нових знань у процесі праці, а також забезпечує умови для їх виробництва в майбутньому.

Аналіз досліджень та публікацій останніх років. Різним аспектам питання впливу вищої освіти на рівень доходів населення приділяли увагу багато як зарубіжних, так і вітчизняних вчених таких як: В. Брокбенк, Д. Парсон, Дж. Грехем, Е. Денісон, П. Дракер, С. Аржиріс, В. Савченко, В. Куценко, Д. Богиня, І. Бондар, Л. Антошкіна, О. Грішнова.

У той же час, незважаючи на значні світові напрацювання у сфері дослідження впливу вищої освіти на рівень доходів населення та відпрацьовані відповідні механізми регулювання цих процесів, в Україні дане питання залишається ще недослідженим у повній мірі, особливо в умовах формування постіндустріальної економіки. Ось чому, метою даної статті є компаративістський аналіз впливу вищої освіти на рівень доходів населення як в провідних країнах світу, так і в Україні.

Про характер позитивного впливу освіти на економічне зростання різних країн свідчать розрахунки Е. Денісона, які показали, що у період з 1970-1985 рр. внесок освіти в щорічне економічне зростання у ФРН становив 2 %, в Японії –3,3%, у Нідерландах – 5%, у Франції – 6%, в Італії – 7%, у Великобританії – 12 %, в Аргентині – 16,5 % тощо [8].

При цьому, необхідно відзначити, що у розвинених країнах значним стимулом розвитку освіти, особливо вищої, є той факт, що спостерігається стійка залежність між рівнем освіти і доходом, який отримується протягом всього життя. За даними за 1990 р. у американців з початковою освітою сукупний отриманий протягом всього життя дохід складав 756 тис. дол., з вищою освітою – 1720 тис. дол. Абсолютний розрив складав майже 1 млн. дол..

Поряд з цим, Е. Денісон вважав, що 60 % різниці в заробітках людей обумовлюються безпосереднім впливом освіти, а 40 % нерівністю їх здібностей [8].

На превеликий жаль говорити про подібні тенденції в Україні, як і в більшості інших СНД поки що не приходиться. Так, у нашій країні, зокрема у сфері оплати праці,

домінує передусім галузева та регіональна диференціація в оплаті праці, а не диференціація, яка б ґрунтувалася на основі займаної посади та відповідного рівня освіти, а також професійної кваліфікації [1].

За таких умов працівники, які не мають вищої освіти та виконують некваліфіковану працю в одних галузях можуть отримувати заробітну плату більшу ніж спеціалісти з вищою освітою, або навіть з науковим ступенем, які працюють в інших, необхідних для економічного та соціального розвитку країни, галузях. Так, наприклад у 2007 р. середня заробітна плата у галузі транспорту та зв'язку складала 1670 грн., або на 23,6 % вище ніж середня по економіці, а у галузі фінансової діяльності – 2770 грн., або у 2,1 рази більше ніж середня по економіці. У той же час, середня заробітна плата у галузях освіти та охорони здоров'я і соціальної допомоги, в яких зайнята значна частка працівників з вищою освітою, складала відповідно 78,5 % та 64,5 % від середньої по економіці. На самих же підприємствах та у організаціях, особливо промислово нерозвинених регіонів, досить часто співвідношення у заробітній платі між працівниками з вищою освітою та тими, хто її не має, є незначним, що пояснюється її близькістю до розміру мінімальної заробітної плати.

У цілому ж необхідно зазначити, що в Україні, як і у більшості інших країн СНД продовжують і зараз зберігатися тенденції відношення до людського фактору за остаточною принципом. Так, за підрахунками російського економіста Д.Львова за рівнем продуктивності праці Російська Федерація відстає від США у 5-6 разів, тоді як за рівнем заробітної плати у 10 і більше разів. При цьому, виходячи із стану основних фондів та рівня кваліфікації наших фахівців можна припустити, що рівень продуктивності праці в наших країнах має не досить вагому різницю, а середня заробітна плата, для порівняння, у 2002 р. у Росії складала 141,2 дол. США, тоді як в Україні лише 70,7 дол. США [2]. При цьому, ціни на товари, які споживають населення наших країн наближуються до світових.

Отже, без створення достатніх економічних та соціальних умов для формування високомотивованої та висококваліфікованої робочої сили можна стверджувати про існування в наших країнах лише вагомого людського потенціалу, а чи стане він у повній мірі людським капіталом, тобто чи зможуть кваліфіковані працівники заробляти достатні кошти завдяки своїм знанням та навичкам, буде залежати від того чи будуть вони мати реальні гідні умови для відповідної реалізації останніх.

Таким чином, без створення умов для підвищення середньої реальної заробітної плати в економіці та відповідно отримання гідної винагороди працівникам у залежності від рівня освіти, реальних стимулів для отримання вищої освіти, а головне адекватних професійних знань та навичок, існувати не буде.

Характерно, що для високорозвинутих та середньорозвинутих держав характерна прямопропорційна залежність між економічним розвитком та якісним станом людського і фізичного капіталів [9].

Слід відзначити, що людський фактор, за сучасних умов, стає активним фактором зростання, лише у випадку, якщо будуть удосконалюватися як формальна система освіти, так і навички використання отриманих знань на практиці. Важливо розуміти, що сама по собі освіта не є панацеєю від економічної рецесії, а представляє лише потенційний фактор, передумову майбутнього економічного зростання. Джерелом розвитку вона стає лише тоді, коли може продуктивно використовуватися, тобто коли створені передумови для практичної реалізації сучасних знань та навичок спеціалістів на їхніх підприємствах та у організаціях.

При цьому, процес забезпечення адекватності професійної, зокрема і вищої, освіти потребам господарського комплексу є безперервним, а за умов все більшого наростання інтенсивності експансії радикальних технологічних бумів, він потребує

посиленої уваги. Це обумовлює необхідність переходу до більшої інтеграції наукової та освітньої діяльності вищих навчальних закладів з метою забезпечення підвищення інтенсивності процесів трансферу нових наукових знань у освітні продукти, а отже системного використання інноваційних механізмів управління вищою освітою.

Прикладом використання інноваційних підходів до забезпечення поступової інтеграції сфери освіти і науки з сферою зайнятості з метою побудови конкурентоспроможної економіки є досвід Великобританії. Так, у 1998 р. у Великобританії була розроблена програма “Формування економіки знань” (Building the Knowledge Driven Economy). Ціллю даної програми було визначення основних напрямків розвитку національної економіки з метою підвищення її міжнародної конкурентоспроможності в сучасних умовах тотальної інформатизації суспільства. Серед основних стратегічних завдань були визначені такі як:

- виділення додаткових 1,4 мільярди ф. ст. на інвестування в наукову та інженерну базу через відповідні фонди;
- збільшення бюджету державному департаменту торгівлі та промисловості (відповідає за розвиток підприємництва, інновацій, зокрема поширення сучасних технологій серед вітчизняних підприємств та підвищення ефективності діяльності підприємств) більше ніж на 20 % протягом трьох років;
- винагородження університетів за стратегії та діяльність, які спрямовані на збільшення взаємодії з підприємствами господарського комплексу.

Загалом, для більшості країн світу актуальними постають такі питання інноваційного розвитку як в цілому освіти, так зокрема і вищої:

- розвиток системи безперервної освіти, з метою забезпечення перманентної актуалізації знань та навичок працівників потребам працедавців;
- використання інформаційних та телекомунікаційних технологій у процесі навчання, що дозволяє зменшити вплив географічного фактору шляхом використання дистанційної освіти, підвищити рівень інформаційного забезпечення навчального процесу, що у кінцевому рахунку призводить до можливості збільшення обсягів надання освітніх послуг, зменшення вартості освіти та підвищення її ефективності. Так, у Сполучених Штатах приблизно у 100 млн. дорослих є необхідність і бажання продовжити навчання, однак коледжі можуть надати лише 15 млн. місць. При цьому, дефіцит уже сьогодні можна заповнити за допомогою домашніх комп'ютерів та Інтернету. Більше ніж у половини сімей США і Канади є один і більше комп'ютерів, а в травні 2000 р. тут налічувалося 108 млн. користувачів Інтернету [3];
- подальше удосконалення процесу інтеграції вищої освіти та сфери зайнятості з метою забезпечення якісного рівня спеціалістів у відповідності до вимог працедавців (розвиток дуальної системи освіти);
- поширення та удосконалення сучасних підходів до управління якістю освітніх послуг, що має місце вже у багатьох ВНЗ розвинених країн (впровадження тотального менеджменту якості - TQM) тощо.

При цьому, впровадження інновацій у сфері вищої освіти, не має відбуватись відокремлено від інноваційних процесів у економічній та соціальній сферах. Ефективність сфери вищої освіти в державі не залежить лише від її якісного рівня, а обумовлюється, як вже зазначалося, також і тими чинниками, які впливають на характер використання її результатів.

Згідно даних оцінки впливу людського (β) та фізичного (α) капіталів на середньодушовий дохід за допомогою використання розширеної моделі Солоу у розвинених країнах (22), країнах з середнім рівнем розвитку (75) та країнах з низьким рівнем розвитку (98) було визначено, що для першої групи країн $\beta = 0,37$, $\alpha = 0,14$, для другої - $\beta = 0,30$, $\alpha = 0,29$ та для третьої відповідно $\beta = 0,31$, $\alpha = 0,28$.

Зменшення впливу фактору людського капіталу на економічний розвиток у країнах з середнім та відповідно і низьким рівнем розвитку обумовлюється такими чинниками як:

– низька, у порівнянні з розвиненими країнами, якість фізичного капіталу, який потребує значних вкладень на своє підтримання у працездатному стані, а головне він гальмує розвиток сучасних технологій і таким чином, вагомо впливає на зниження ефективності використання людського капіталу;

– зовнішня міграція висококваліфікованих спеціалістів. Так, наприклад, за умов можливості отримання більш високої оплати праці, за період з 1951 по 1981 рр. чисельність індійців, які проживають у Великобританії зростає з 25 тис. до 720 тис., тобто за 30 років майже у тридцять раз. У США за 20 років (1965-1985 рр.) виїхало більше 200 тис. висококваліфікованих фахівців, що більш ніж у п'ять разів перевищує чисельність осіб, які зайняті подібною роботою в самій Індії [5]. Відповідно з подальшим поширенням проблеми «відтоку мізків» ризикує стикнутися у значних масштабах і Україна у процесі поглиблення інтеграційних процесів та наближення нашої професійної, у тому числі і вищої освіти, до світових вимог, зокрема більшого опанування нашою молоддю іноземних мов;

– внутрішня міграція, з якою стикаються більшість країн з середнім та низьким рівнем розвитку. Вона проявляється: по-перше, шляхом переорієнтації на ціннісні установки і стандарти заможних держав, зокрема, коли, наприклад, вчені таких країн займаються дослідженням проблем висококонкурентної економіки, не вирішуючи при цьому тих нагальних проблем, які дійсно існують у їхніх країнах, або займаються дослідженням макропроблем, при цьому не приділяючи увагу тим регіонам, де вони працюють; по-друге, коли ті ж самі дослідники не знаходячи реалізації своїм знанням, навичкам та відповідно можливості заробляти їх використанням гідні кошти, паралельно займаються діяльністю, яка не пов'язана з їх основною роботою, чи змінюють роботу в цілому, з метою отримання більших заробітків. Так, зокрема, в Україні існує досить велика армія вчених у ВНЗ, які майже не займаються, на відміну від своїх колег із розвинених країн, реальною дослідницькою роботою, що в результаті призводить до девальвації їх відповідних знань і навичок, а у подальшому відіб'ється негативно на рівні їхньої кваліфікації та якості навчального матеріалу;

– низька якість освіти, застарілі фонди та технології викладання, невідповідність структури ринку освітніх послуг та їхнього якісного рівня потребам працевлаштування.

Таким чином, вплив професійної, зокрема і вищої освіти на економічний розвиток та середньодушовий дохід громадян окремої країни визначається можливістю її інтеграції з сферою зайнятості і здатністю враховувати її як поточні, так і перспективні потреби, тобто у останньому випадку освіта має носити випереджаючий характер.

При цьому, незважаючи на встановлений, за допомогою моделі Солоу, високий рівень впливу фізичного капіталу на економічний розвиток та середньодушовий дохід для середньо- та низькорозвинених країн, необхідно зазначити, що за умов виваженої цілеспрямованої інноваційної стратегії та політики, в тому числі і у сфері освіти, сам людський капітал, в умовах інтенсивного технологічного розвитку може виступати як субститут фізичного капіталу. Низьку якість фізичного капіталу, при цьому, особливо у сфері підготовки кадрів, може бути компенсовано високою кваліфікацією робочої сили, у той же час як висока якість фізичного капіталу у значній мірі може бути знецінена низьким рівнем кваліфікації робочої сили. Так, наприклад, Південна Корея і Тайвань, незважаючи на існуючі ризики “витікання мізків” змогли компенсувати недостатній рівень фізичного капіталу високою якістю робочої сили, що явилось, на

думку експертів, одним з найважливіших факторів швидкого зростання їх економік у 60-80-ті роки [10].

Таким чином, в умовах поширення глобальних тенденцій інтенсифікації радикальних технологічних зрушень у соціально-економічних сферах більшості країн світу, Україна, за умов необхідності забезпечення подальшого розвитку своєї економіки, не має альтернативи інноваційному шляху розвитку. Особливе місце серед пріоритетних напрямків даного процесу має займати освітня галузь, яка має забезпечити кваліфікованими кадрами процеси інноваційного розвитку інших галузей. При цьому, як свідчить світовий досвід, інвестиції в освіту зможуть бути лише у тому випадку прибутковими, якщо відбуватимуться реальні процеси інтеграції сфери зайнятості та системи професійної освіти, а головне буде впроваджено на ділі сучасну парадигму про пріоритетність відтворення та розвитку людського фактору у процесах накопичення капіталу.

Список літератури

1. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки.- К.: Т-во "Знання", КОО, 2001.-С. 212.
2. Державний статистичний щорічник України за 2002 рік. (За редакцією О.А. Осауленка) С.603.
3. Джонс Г. Як перекинути міст від складних проблем транснаціональної освіти до акредитації// Вища школа.- 2001. № 2-3.- С. 101-112.
4. Кремень В. Система освіти в Україні: сучасні тенденції і перспективи.// Соціокультурні чинники розвитку інтелектуального потенціалу українського суспільства і молодь: Наук. Праці та мат.конф. Вип.1/ Редкол.: В. Андрющенко (голов. ред.) та ін.- К.: Т-во "Знання" України, 2001.- С.5-17.
5. Нуреев Р. Система образования Индии: проблема развития.- Индия 1987. Ежегодник. М.: Наука, 1988.- С. 294-312
6. Altonji I. and Pierret C. Employer Learning and the signaling value of education. Working paper № 5438. Cambridge,USA: National Bureau of Economic Research,1996.
7. Britain. An Official Handbook 1998. London, 1999.- P.390.
8. Denison E. The Sources of Economic Growth in the United States and the Alternatives before us.- N.Y., 1962.- С.69-70
9. Mankiw G., Romer D., Weil D. A Contribution to the Empirics of Economic Growth.- P. 419
10. Rodrik D. Getting Interventions Right: How South Korea and Taiwan Grew Rich. Economic Policy: A European Forum (20), 1995.

В статье рассмотрены основные характерные особенности высшего образования как фактора развития национальной экономики. Охарактеризовано взаимное влияние уровня образования и среднедушевого дохода работников. Определены направления инновационного развития высшего образования.

The basic characteristic features of higher education as a factor of national economy development are considered. The interplay of educational level and middle individual earnings is described. The principal ways of higher education innovative development are determined.

Одержано 12.05.09